

Етномузичні аспекти етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті ментальності українства

Етнопедагогічне мислення майбутніх учителів музичного мистецтва розкривається в контексті вирішення освітніх завдань щодо підготовки свідомих фахівців-педагогів як представників і творців національної музичної культури. Українська музична етнічна педагогіка розглядається як наука про досвід українського народу щодо музично-естетичного виховання молоді; йдеться про ментальні аспекти діяльності вчителя музичного мистецтва, про використання засобів української етномузичної педагогіки як базису перспективного розвитку національного музичного навчання, у теорії та практиці музично-педагогічної освіти, а також для розроблення інноваційного педагогічного інструментарію в питаннях постановки та розв'язання проблемних ситуацій із використанням відповідних прийомів і методів роботи з підростаючим поколінням.

Ключові слова: українська етномузична педагогіка, ментальність, виховний ідеал, вчитель музичного мистецтва, методи та засоби педагогіки.

Вступ. Надскладні суспільно-політичні процеси, які відбуваються в Україні, генерують конкретні вимоги та запити до підготовки педагогічних кадрів, зокрема, до підготовки вчителів музичного мистецтва, а також викладачів мистецьких дисциплін, що обумовлює сьогодишню стійку тенденцію до удосконалення, модернізації фахового навчання. Модернізація фахового навчання майбутніх учителів музичного мистецтва обумовлюється завданнями щодо підготовки фахівців-педагогів, які, у першу чергу, опікуються формуванням в підростаючого покоління духовності рідного народу, втіленій в таких засобах етномузичної педагогіки, як український музичний фольклор та українське національне музичне мистецтво, а також вихованням свідомих представників української нації, носіїв і творців національної культури. Отже доцільним, на нашу думку, є осмислення проблеми специфіки етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва у контексті ментальності як однієї з форм суспільної свідомості українського народу.

Оскільки саме ментальність українського народу, пов'язана із способом його колективного мислення, відповідає за прийняття доленосних рішень, за перебіг процесів суспільного та державного розвитку тощо, то *актуальність* проблеми дослідження проблеми специфіки етнопедагогічного мислення майбутніх педагогів-музикантів у контексті ментальності українства постійно зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми ментальності українського народу в педагогічному та етнопедагогічному, філософському та етнософському, психологічному та етнопсихологічному, в народознавчому та етнологічному аспектах присвятили свої дослідження Н.Голубицька, С.Гончаренко, В.Коротєєва, Е.Кучменко, Г.Лозко, А.Львовичкіна, Ю.Руденко, М.Стельмахович, Є.Сявавко та ін. Вчені дослідили цю проблему з позицій фахової підготовки педагогічних кадрів (С.Гончаренко, В.Коротєєва, Е.Кучменко, Ю.Руденко, М.Стельмахович, Є.Сявавко та ін.), фахового навчання майбутніх вчителів музичного мистецтва (Н.Голубицька), паритету виховних

¹ Хоружа Олена Вікторівна, УДУ імені Михайла Драгоманова, <https://orcid.org/0000-0002-6227-5718>

ідеалів українства, соціопсихічних складників української ментальності (Г.Лозко) тощо.

Мета статті – висвітлення з позицій етномузичної педагогіки ознак етнопедагогічного мислення майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті ментальності українського народу.

Виклад основного матеріалу. Процес формування ментальності українців відповідає природоісторичному розвитку матеріальної та духовної культури нації. Поняття «ментальність» походить від латинських «mentalis» (розумовий) і «mens» (розум). У англійській мові «mental» означає «розумовий», а «mentality» – здатність мислення, склад розуму. Таким чином, етимологія терміну визначає його зміст, який вказує на зв'язок із поняттям «мислення», корелює з когнітивною сферою та спрямовується певним комплексом знань, яким володіє етнічна спільнота. Такий комплекс знань разом із духовною культурою формують комплекс уявлень про оточуючий світ, який утворює ментальність.

С.Гончаренко розробив визначення поняття «ментальність нації» в якості «специфічного способу сприйняття і роз'яснення ... нацією свого внутрішнього світу й зовнішніх обставин», що «виробляється під впливом багатовікових культурно-історичних, геополітичних, природно-кліматичних та інших чинників» [3, 276]. Національна ментальність є продуктом національної культури і водночас носієм і продовжувачем культурних традицій і норм поведінки в наступних поколіннях. Основою української ментальності, що формувалась протягом тисячоліть, є землеробська культура, яка заклала у підвалини етнічної свідомості нації архетип матері-землі, її поетизоване бачення.

Таке бачення зумовило весь подальший розвиток українського етносу, його духовної і матеріальної культури, сформувало основні риси української ментальності, до яких, на думку Г.Лозко, належать наступні:

- антеїзм – емоційно-шанобливе ставлення до землі, яке знайшло своє виявлення у надзвичайній працездатності українського народу;
- „екзистенціально-межове” світовідчуття як гостро-емоційне переживання сьогодення, життєлюбність, лірично-пісенне сприймання природного і соціального оточення, кордоцентричність;
- індивідуалізм, поєднаний з ідеєю рівності, повагою до свободи індивіда та гостре несприйняття деспотизму;
- соціопсихологічний та політичний конформізм, зумовлений геополітичною ситуацією [7].

Значення урахування української ментальності при з'ясуванні сутності ЕПМ визначається тотожністю її основних типів – землеробського та козацького – із основними виховними ідеалами українця, запропонованими народною педагогікою. Землеробський тип ментальності як і відповідний виховний ідеал хронологічно давніший, його коріння сягає прадавньої індоєвропейської культури. Головним чинником формування сталого виховного ідеалу в українській народній педагогіці є хліборобський устрій життя, який пов'язується з ідеєю духовного виховання і вдосконалення людини через творчий процес культивування землі. Таким ідеалом є виховний ідеал господаря для чоловіка та ідеал господині для жінки. Він об'єднує прадавнього жителя української землі – трипільця, скіфа, сармата, громадянина Київської Русі – із сучасним українцем, відображуючи одвічне прагнення до землі і слугуючи беззаперечним доказом автохтонного походження українського етносу.

Отже «господар – це порядок і лад у всьому, достаток, гідне людини життя, слідування хліборобським традиціям, спостережливість і кмітливість, стабільність і впевненість у завтрашньому дні, забезпечена старість і щаслива доля дітей. Господиня – це затишок і охайність у хаті і на подвір'ї, де все прибрано і прикрашено, всіх нагодовано і доглянуто; ...гостинність і щедрість, а водночас ощадливість і точний розрахунок»[10, 194].

Козацький тип ментальності, а також відповідний виховний ідеал, відбувся в епоху середньовіччя на базі оригінального етносоціального утворення – козацтва. Якщо в першому випадку пріоритет у свідомості належить жінці – Берегині, матері, то в другому – провідна роль відводиться чоловікові, захиснику, воїну, мандрівнику. Продовжуючи традиції протоукраїнської народної педагогіки, народної педагогіки доби Київської Русі, Козацької доби, ідея виховання вільнолюбства і прагнення до соціальної справедливості в народній педагогіці посідає одне з чільних місць. Вже у XVIII-XIX столітті виховний ідеал козака збагачується виховними ідеалами гайдамаки і опришка. Видатним представником гайдамацького руху був Устим Кармелюк, а опришківства – Олекса Довбуш. Опришківство збагатило етнопедагогіку Карпатського регіону багатьма звичаями: посвяченнями, випробуваннями на сміливість, спритність, винахідливість, уміння долати перешкоди, орієнтуватися на місцевості та ін. XIX століття формує в українській етнопедагогіці поряд із виховними ідеалами козака, гайдамаки і опришка ідеал січового стрільця як ідеал борця за самостійність і незалежність держави. «Жертовність найкращої частини українського юнацтва, покладена на вівтар нашої державності, є могутнім стимулом щодо подолання душевної апатії, національного нігілізму, для пробудження державотворчої активності сучасної української молоді»[10,194].

З огляду на вищезазначене можна окреслити наступні характерні ознаки етнопедагогічного мислення:

етнопедагогічне мислення спрямовує майбутнього вчителя музики на виховання підростаючого покоління згідно українського виховного ідеалу, сформованого у процесі становлення та розвитку ментальності українства;

етнопедагогічне мислення забезпечує здатність майбутнього вчителя музики виховувати підростаюче покоління, притримуючись паритету у відношеннях статей, сформованого на основі співіснування хліборобського та козацького типів ментальності, що є безумовним позитивом і нездійсненою метою багатьох етносів і суспільств у теперішній час.

Дослідження характерних ознак етнопедагогічного мислення вчителя музичного мистецтва визначається значною мірою змістом української етномузичної педагогіки, її принципами, методами та засобами, що є інтелектуальним продуктом ментальності українства. М.Вовк визначає етномузичну педагогіку українського народу як «один із провідних напрямів у педагогічній науці, що забезпечує ґрунтовне засвоєння музичного мистецтва, надбаного українською нацією, сприяє вихованню молоді та гідних її представників»[2, 6].

Зміст української етномузичної педагогіки обумовлений рисами ментальності нації, охоплює найголовніші етапи життєвого циклу українця в методах і засобах музично-пісенного виховання [11]. Народна музична творчість, наповнена дидактичним змістом, супроводжує значні події у житті підростаючого покоління,

реалізується у збереженні ментально-педагогічного досвіду в царинах суспільного, громадянського та сімейного виховання, виконуючи трансмісію від покоління до покоління. Кожен з розділів української етномузичної педагогіки використовує в якості засобів певні характерні жанри музичного фольклору.

До прикладу, музична субкультура дитинства та підліткового періоду включає небилиці, пісні до казок, твори, що виконуються як дорослими для дітей, так і самими дітьми: ігрові пісні, лічилки, заклички, жартівливі пісні в комплексі із приповідками, скоромовками, загадками. Ігровий елемент, який міститься у дитячому фольклорі, містить наслідування сторін життя дорослих: обрядів, процесів праці та ін. У такий спосіб через засоби музичного фольклору дитина має можливість не тільки оволодіти необхідними в подальшому житті вміннями, призвичаїтись до трудового життя, але й розвинути риси ментальності, притаманні українству. Наступний розділ музичної етнопедагогіки досліджує юнацьку музичну культуру. Цей розділ оперує великою кількістю жанрів, до яких відносяться календарні, родинно-обрядові, а також епічні, ліричні зразки тощо.

Нами розроблено визначення української етномузичної педагогіки як науки, що вивчає досвід українського народу в сфері музично-естетичного виховання. Українська етномузична педагогіка є сегментом цілісної педагогічної системи, створеної на основі перевірених практикою емпіричних знань, умінь і навичок, сформованої в надрах історичної еволюції українського етносу. Українська етномузична педагогіка забезпечує розвиток якостей особистості, притаманних психології українського народу згідно паритету виховних ідеалів, притаманних хліборобському та козацькому типам ментальності, на основі застосування різноманітних жанрів українського музичного фольклору.

Предметом української музичної етнічної педагогіки є українська музична народна педагогіка як сукупність музично-педагогічних ідей, знань і виховного досвіду народу. Завданнями української музичної етнічної педагогіки є: оволодіння молоддю змістом музично-педагогічної освіти, який втілює в собі національні цінності; виховання свідомих представників української нації, носіїв і творців національної культури.

Оскільки специфіка етнопедагогічного мислення майбутніх учителів музики обумовлюється змістом та завданнями української етномузичної педагогіки, то ми вбачаємо цю специфіку у здатності до активного застосування різноманітних жанрів українського музичного фольклору в якості засобів музичного виховання з урахуванням вікових особливостей учнів згідно відповідних розділів музичної етнопедагогіки; у спрямованості мисленнєвої діяльності на виховання носіїв і творців рідної культури шляхом активного застосування жанрів музичного фольклору, відповідних певним складовим змісту цієї науки.

На ранньому етапі життєдіяльності вплив етномузичної педагогіки на ментальність дитини здійснюється засобами музичного фольклору через родину, яка відтворює культурне середовище етнотрупи. В результаті у підсвідомість закладається певна система цінностей, якої вона притримується протягом подальшого життя [12]. На подальших етапах саме вчитель музики є відповідальним за розвиток і удосконалення системи цінностей підростаючого покоління, адже засоби етномузичної педагогіки найбільш активно впливають на емоційну сферу.

Опора на культуру свого народу – одна з головних умов успішної етнопедагогічної діяльності вчителя музики, спрямованої етнопедагогічним мисленням. Провідні українські педагоги-музиканти початку ХХ століття, створюючи свої концепції та методики музичного виховання, за основу брали народні традиції музичного виховання та український музичний фольклор, покладаючись на його виховну роль і значення. До таких педагогів-музикантів відносяться В.Верховинець, М.Леонтович, Л.Ревуцький, Я.Степовий, К.Стеценко тощо. Ці традиції були творчо розвинені сучасними українськими вченими-музикантами: А.Авдієвським, А.Болгарським, А.Іваницьким, О.Ростовським та ін.

У системі педагогічних поглядів В.Верховинця, яка суттєво розвиває концепцію Е.Жак-Далькроза (характерна особливість – евриміка), здійснюється обґрунтування значення музичного танцю-гри для розвитку естетичних почуттів, творчого потенціалу, музичних здібностей вихованців на основі впливу синтезу музики, танцю, слова та ритмічних рухів. Педагогічні ідеї М.Леонтовича та його однодумців Я.Степового та К.Стеценка свідчать про створення в Україні уже в двадцятих роках минулого століття оригінальної школи музичного виховання, базові засади якої послідовно викладені у праці М.Леонтовича «Практичний курс навчання співу у середніх школах України»[6]. В праці обґрунтовуються принципові пріоритети використання музичного фольклору та народнопісенних вправ з безнотного співу у музичному вихованні та навчанні школярів, що також свідчить про опору на традиції української музичної етнопедагогіки.

Новаторським кроком застосування етномузичної педагогіки у вихованні школярів стала програма з музики для загальноосвітніх шкіл, створена провідними діячами українського музичного виховання А.Авдієвським і А.Болгарським [1]. Новаційність і принципова відмінність даної розробки полягає в етнопедагогічному підході авторів до ролі української народної музики у формуванні духовної культури підростаючого покоління. Будуючи репертуар програми на основі музичного фольклору, автори вважають його «інтонаційним джерелом класичної музики, фундаментом для створення високохудожньої сучасної масової популярної музики» [1, 4]. Принциповою відмінністю даної програми є положення щодо недоцільності на початковому етапі музичного виховання змішування «народної музики з різними іншими видами музики, а також епохами, стилями, ... бо різні музично-естетичні системи потребують щораз іншого характеру сприймання, наявності різних слухових навичок. А це може сформувати невибагливі смаки, розвинути музичне споживацтво» [1, 4].

З огляду на вищезазначене, до специфічних рис майбутнього вчителя музичного мистецтва можна віднести: усвідомлення традицій, засобів української музичної етнопедагогіки базою національного музичного виховання та навчання, на основі якої вибудовується перспектива розвитку теорії та практики музично-педагогічної освіти; розуміння майбутнім учителем музики доцільності використання в подальшій фаховій діяльності прогресивних методик, створені на основі традицій та засобів української музичної етнопедагогіки.

У висновках доцільно зазначити, що науково-теоретичне узагальнення етномузичних аспектів етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва дозволило сформулювати визначення специфіки цього феномену у контексті ментальності українства. Отже означена специфіка полягає у здатності застосовувати у фаховій діяльності теоретичні положення етнопедагогіки

загалом і етномузичної педагогіки зокрема, а також наукових методик, створених на основі народного музичного виховання; вирішувати проблемні ситуації навчально-виховного процесу за допомогою комплексу етнопедагогічних і педагогічних засобів та методів; враховувати провідні ідеї етнософії, етнопсихології в практичних умовах етнопедагогічної та етномузичної діяльності; комплексно застосовувати провідні засоби української етномузичної педагогіки – український музичний фольклор та національне музичне мистецтво – для постановки та вирішення педагогічних, етнопедагогічних і музично-педагогічних задач у процесі формування духовної культури підростаючого покоління; осмислювати причинно-наслідкові зв'язки цілісного національного педагогічного процесу, закладаючи унікальні ідеї, притаманні ментальності українства, втілені у фольклорі, міфології, традиціях тощо в основу ментальних цінностей молодих українців.

Література:

1. Авдієвський А.Т., А.Г. Болгарський (1991), Проект програм з музики середньої загальноосвітньої школи та позакласна робота з музики 1-4 класи. Київ: Освіта. 74 с.
2. Вовк М.В. (2009), Основи української музично-інструментальної педагогіки: Навчальний посібник. Івано-Франківськ: Видавництво «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 170 с.
3. Гончаренко С.У. (2011), Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге. Рівне: Волинські обереги. 552 с.
4. Коротеева В.О. (1994), Науково-педагогічні основи вивчення української народної педагогіки в вузі (в трьох частинах). Частина перша. Миколаїв. 116 с.
5. Кучменко Е.М. (2004), Духовна спадщина як історико-культурний і соціально-політичний вимір. Київ: Видавничий дім «Слово». 235 с.
6. Леонтович М.Д. (1989), Практичний курс навчання співу у середніх школах України. Київ: Музична Україна. 136 с.
7. Лозко Г. (2004), Етнологія України. Київ: Видавництво «Арт-Ек». 306 с.
8. Львовочкіна А. М. (2002), Етнопсихологія: Київ: МАУП. 144 с.
9. Масол Л.М. (2004), Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Інформаційний збірник МОНУ. № 10. С. 4-9.
10. Павлюк С.П. (1994), Українське народознавство. Львів: видавничий центр „Фенікс”. 612 с.
11. Руденко Ю.Д. (2003), Основи сучасного українського виховання. Київ: Видавництво імені Олени Теліги. 328 с.
12. Стельмахович М. (1998), Методологічні засади української етнопедагогіки. Початкова школа. № 2. С. 41-43.
13. Сявавко Є.І. (1974), Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. Київ: Наукова думка. 156 с.

KHORUZHHA Olena.

Ethnomusic aspects of the ethnoeducational thinking of the future teachers of music within Ukrainian mentality context.

The article reveals specific features of the ethno-pedagogical thinking of future music teachers in the light of educational tasks regarding the training of professional teachers as conscious representatives and creators of Ukrainian national culture. The author substantiates the parity of peasant and Cossack types of mentality on the basis of the parity of Ukrainian educational ideals, defines the characteristic features of ethnopedagogical thinking in the context of the content of Ukrainian ethnomusical pedagogy, its principles, methods and means, specifies Ukrainian ethnomusical pedagogy as a science that studies the experience of the Ukrainian people in the field of musical and aesthetic education, and also reveals its specificity and characteristic features. The article reveals the mental aspects of the specific features of the future music teacher on the basis of learning and understanding the means of Ukrainian ethnomusical pedagogy as a basis for the perspective development of national music education, the theory and practice